

Anmälan mot Polismyndigheten i Stockholms län med anledning av kroppsvisitationer enligt 19 § andra stycket polislagen

AA framförde i en anmälan till JO klagomål mot Polismyndigheten i Stockholms län och anförde bl.a. följande. Utanför en butik på Södermalm, som bl.a. säljer konstnärsmaterial för graffitimåleri, har polisen genomfört ett stort antal kroppsvisitationer och förverkanden. Vidare har ”polisens insats mot butiken” eskalerat och kroppsvisitationer och förverkanden skedde varje dag den 25-27 februari 2008. De personer som kroppsvisiterades utan att några varor förverkades fick inte något skriftligt beslut eller någon motivering till varför de blivit utsatta för kroppsvisitation. Flera kunder upplevde det inträffade som kränkande. Han ifrågasatte den lagliga grunden för ingripandena.

Muntliga upplysningar inhämtades från BB, chef över närpolisområde Katarina, som också i en promemoria bl.a. anförde att det under tiden 25-27 februari 2008 gjordes fyra förverkanden av klotterutrustning på Södermalm och att det inte varit frågan om någon särskild insats mot den aktuella butiken.

Ärendet remitterades till polismyndigheten för yttrande och upplysningar över vad som anförts i anmälan till JO.

Polismyndigheten (bitr. länspolismästaren CC) anförde i ett remissvar bl.a. följande.

Bakgrund

Av uppgifter från City polismästardistrikt har följande framkommit beträffande vidtagna ingripanden mot klotter under angiven tidsperiod på angiven plats:

Operativa insatser mot klotter är ett prioriterat verksamhetsmål för Polismyndigheten i Stockholms län under 2008. Klotter anses vara en inkörsport till allvarligare brottslighet och kan bidra till att ungdomar hamnar i riskzonen för allvarlig kriminalitet. Vid City polismästardistrikt bedrevs därför under bl.a. februari månad ett särskilt projekt med fokus på klotterbrottslighet.

Efterforskningar i relevant diarium för angiven tid och plats (25-27 februari 2008 på Södermalm) har visat att tre ingripanden med kroppsbesiktning och förverkande av sprayburkar m.m. har gjorts på Södermalm de aktuella dagarna. Distriktet har emellertid inte genom tillgängliga uppgifter kunnat finna något samband med den aktuella butiken i något av ärendena, vare sig genom platsen för ingripandena eller genom andra uppgifter kring de aktuella ärendena. I en skrivelse till JO från

Katarina närpolisområde omtalas även ett fjärde ärende, AA-103-15198-2008. Detta ärende har dock visat sig tillhöra ett tidigare ingripande (AA-103-15202-2008) som vidtogs den 22 februari 2008, varför det inte ryms inom den nu aktuella tidsperioden. Det fjärde ärendet berörs därför inte närmare i detta yttrande, men det kan tilläggas att inte heller det ingripandet visat på anknytning till aktuell butik.

Ärendena AA-103-15190-2008 och AA-103-15193-2008

På eftermiddagen den 27 februari 2008 kontaktades två yngre män, DD och EE, av uniformerad polispersonal på Götgatan 51, eftersom de av civila kollegor bedömts intressanta ur klotterpreventivt syfte. De båda männen bar ryggsäck och en av dem hade färgstänk på jackan. Männerna uppträdde nervöst och på fråga om de "åkt fast" för klotter tidigare svarade EE jakande. Mot bakgrund av dessa omständigheter beslutades att kroppsvisitation skulle ske i syfte att leta efter föremål som kunde vara brottsverktyg och användas vid skadegörelse genom klotter. Vid visitationen påträffades 16 sprayburkar, 15 caps (sprutmunstycken), gummihandskar och skisspapper med tags. Ingen av de båda männen kunde redogöra för vad de skulle använda färgburkarna till, varför beslut om omedelbart förverkande fattades.

Ärende AA-103-14217-2008

En yngre man, FF, med mycket färgstänk på jackan observerades av polis i Björns trädgård, som är en känd klottermiljö, på eftermiddagen den 25 februari 2008. Mannen hade även färgstänk på skorna och bar på en helsvart plastpåse. Det är känt att de två etablerade butikerna i Stockholm som tillhandahåller material som kan användas vid klotter säljer sina varor i sådana påsar. Mannen uppgav att han tidigare klottrat olagligt. Av skäl som beslutsfattande polis inte exakt kunnat minnas stod det klart för denne att FF bar med sig sprayburkar i påsen. Antingen stod han så att han kunde se ner i påsen eller så var det så att han såg konturerna av sprayburkarna utanpå påsen. FF svarade i vart fall svävande på frågor om vad han skulle använda färgen till, bl.a. att han skulle måla på en laglig vägg (vilket inte finns i Stockholm) eller måla om en cykel.

Mot bakgrund av ovan nämnda omständigheter fattades beslut om kroppsvisitation och beslag och förverkande i efterhand. Vid visitationen påträffades sprayburkar, caps och handskar. Beslut fattades om beslag och förverkande i efterhand. Mannen motsatte sig beslutet och efter inkommen missnöjesanmälan hävdades beslutet av åklagare och föremålen lämnades åter till mannen.

Rättslig reglering

Av 19 § andra stycket 2 polislagen (1984:387) framgår att en polisman får kroppsvisitera i den utsträckning som behövs för att söka efter föremål som är särskilt ägnade att användas som hjälpmedel vid brott som innefattar skada på egendom, om det finns särskild anledning att anta att den som avses med åtgärden bär ett sådant föremål med sig och det med hänsyn till omständigheterna kan antas att föremålet kan förklaras förverkat enligt 36 kap. 3 § brottsbalken.

Med kroppsvisitation avses enligt 28 kap. 11 § tredje stycket rättegångsbalken undersökning av kläder och annat som någon bär på sig samt av väskor, paket och andra föremål som någon har med sig.

Enligt 36 kap. 3 § 3 brottsbalken får förverkande beslutas i fråga om föremål som är ägnade att användas som hjälpmedel vid brott som innefattar skada på egendom och som har påträffats under omständigheter som gav uppenbar anledning att befara att de skulle komma till sådan användning.

Av 3 § fjärde stycket lag (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m. framgår att polisman får besluta om förverkande om det är uppenbart att förutsättningarna för ett förverkande är uppfyllda och värdet av det som ska förverkas uppgår till mindre än en tiondel av det basbelopp som enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring gällde då beslaget verkställdes eller egendomen saknar saluvärde.

Rikspolisstyrelsen har meddelat närmare föreskrifter om polismans rätt att besluta om förverkande genom Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om rätt för poliser att besluta om förverkande; RPSFS 2000:67, FAP 103-1.

Av 8 § RPSFS 2000:67, FAP 103-1, framgår att den från vilken beslaget skett vid ett omedelbart förverkande ska om möjligt delges beslutet genom att en kopia av beslutet överlämnas. I samband med detta ska innebörden av beslutet förklaras.

Polismästardistriktets bedömning

City polismästardistrikt anser att de beslut som fattats gällande de tre aktuella ingripandena varit i överensstämmelse med gällande lagstiftning och motivuttalanden. Att åklagare i ett av ärendena bedömt omständigheterna annorlunda förändrar inte distriktets uppfattning. Det har inte framkommit något som tyder på att ingripandena grundat sig på huruvida personer kommit ut från den aktuella butiken eller inte. Distriktet tar bestämt avstånd från uppgifterna om att spaning och ingripanden ska ha riktats konkret mot den aktuella butiken och kunder som lämnat denna. Ett sådant arbetssätt förekommer inte heller i distriktets inriktningsbeslut för klotterprojektet.

Polismyndighetens bedömning

Mot bakgrund av vad City polismästardistrikt anfört beträffande ingripanden mot klotter på Södermalm under dagarna 25-27 februari 2008, kan polismyndigheten inte finna stöd för de påståenden som framförts i anmälan till JO. Ingripanden har skett mot tre personer på Södermalm dessa dagar och myndighetens bedömning av lagligheten av dessa framgår nedan. Ingripandena har inte skett i direkt anknytning till den aktuella butiken på det sätt som anmälararen menar. Polismyndigheten har ingen anledning att anta att fler ingripanden skett utan att dokumentation upprättats.

Förarbetena till 19 § andra stycket 2 polislagen ger viss ledning i frågan under vilka omständigheter kroppsvisitation för att söka efter klotterutrustning får ske. Klart är att enbart det förhållandet att en eller flera personer samlas eller vistas i ett område där skadegörelse kan förekomma, bär viss klädsel eller kommer ut ur en affär som säljer sprayburkar aldrig i sig kan utgöra grund för kroppsvisitation. Istället måste alltid ytterligare omständigheter tillmätas betydelse på ett sådant sätt att det finns särskild anledning att anta att den som avses med åtgärden bär sådan utrustning på sig (Prop. 2002/03:138 s. 18). I författningskommentaren till aktuellt lagrum anges som ett exempel på omständigheter som kan tala för ett ingripande att en person, som är känd av polisen för att tidigare ha förekommit i sammanhang där klotterbrott begåtts, observeras i en typisk klottermiljö med ryggsäck e.d. som skulle kunna innehålla klotterutrustning eller att polisen, av formen på personens jacka, kan anta att denne gömmer klotterutrustning innanför densamma (Prop. 2002/03:138 s. 31).

För att kroppsvisitation enligt här aktuellt lagrum ska få ske krävs emellertid mer än konkreta grunder avseende misstanke om medhavda föremål. Situationen vid ingripandet ska också vara sådan att det kan antas att föremålen i fråga kan förklaras förverkade enligt 36 kap. 3 § 3 brottsbalken. En förutsättning för förverkande av föremål enligt den bestämmelsen är att föremålet påträffats under omständigheter som gav uppenbar anledning att befara att det skulle komma till brottslig användning (jfr. JK:s beslut från den 5 september 2006, dnr. 3090-05-40).

AA-103-15190-2008 och AA-103-15193-2008

Polismyndigheten delar distriktets uppfattning om att ingripandena haft stöd i 19 § 2 stycket 2 polislagen. Det har funnits särskild anledning för ingripande polis att anta att DD och EE bar med sig klotterutrustning, dels på grund av de civila polisernas iakttagelser, dels med hänsyn till ryggsäckarna och dels mot bakgrund av färgstänken på den ene mannens jacka. Vidare har det med hänsyn till omständigheterna kunnat antas att föremål kunnat förklaras förverkat enligt 36 kap. 3 § brottsbalken eftersom det framkommit uppgift om att en av männen tidigare klottrat olagligt. Sammantaget måste de anförda omständigheterna anses givit fog för antagandet att de båda männen bar med sig föremål som uppenbart skulle komma till brottslig användning, på ett sådant sätt att angivet lagrum i polislagen

varit uppfyllt. Av förverkandeblanketterna framgår att männen delgivits beslutet samma dag.

AA-103-14217-2008

Polismyndigheten delar distriktets uppfattning om att ingripandet mot FF haft stöd i 19 § 2 stycket 2 polislagen. Det har funnits särskild anledning för ingripande polis att anta att FF bar med sig klotterutrustning, dels på grund av färgstänken som fanns på både skor och jacka, dels på grund av den karaktäristiska påsen han bar med sig på en plats som är en känd klottermiljö. Ingripande polisman har dessutom – antingen genom att han kunde se ner i påsen eller att han utanpå påsen såg konturerna av sprayburkar – fått uppfattningen att FF bar med sig klotterutrustning. Vidare har det med hänsyn till omständigheterna kunnat antas att föremål kan förklaras förverkat enligt 36 kap. 3 § brottsbalken, dels eftersom FF påträffades i en känd klottermiljö. Sammantaget måste de anförda omständigheterna anses givit fog för antagandet att FF bar med sig föremål som uppenbart skulle komma till brottslig användning, på ett sådant sätt att angivet lagrum i polislagen varit uppfyllt. Av förverkande-blanketten framgår att FF fått en kopia av beslutet.

Sammanfattningsvis kan polismyndigheten konstatera att det inte har framkommit något som tyder på att kunder till den aktuella butiken systematiskt blivit visiterade på sätt som anmälaren anger. Beträffande de ovan redovisade ingripandena anser polismyndigheten att dessa haft stöd i lag.

AA kommenterade remissvaret. Han vidhöll vad han anförde i anmälan och tillade bl.a. att de ingripanden som polismyndigheten redogjort för skedde mindre än 200 meter från butiken och att polisen inte registrerat de kropps-visitationer som inte lett till något beslut om förverkande.

Rättslig reglering

Av 19 § andra stycket andra punkten polislagen (1984:387) framgår att en polisman får kroppsvisitera i den utsträckning det behövs för att söka efter föremål som är ägnade att användas som hjälpmedel vid brott som innefattar skada på egendom, om det finns särskild anledning anta att den som avses med åtgärden bär ett sådant föremål med sig och det med hänsyn till omständigheterna kan antas att ett sådant föremål kan förklaras förverkat enligt 36 kap. 3 § brottsbalken. Med kroppsvisitation avses en undersökning av kläder och annat som någon bär på sig samt av väskor, paket och andra föremål som någon har med sig (28 kap. 11 § tredje stycket rättegångsbalken). I förarbetena till den nämnda bestämmelsen i polislagen uttalas bl.a. följande (prop. 2002/03:138 s. 17 ff.).

Av integritetsskäl bör det för dessa fall uppställas krav på att det på konkreta grunder skall finnas anledning anta att den som avses med åtgärden bär med sig exempelvis klotterutrustning. Någon rutinmässig kontroll, liknande den som kan göras avseende vapen och andra farliga föremål till förebyggande av våldsbrott, bör således inte få förekomma i dessa fall. – – – Att begränsa möjligheten till kroppsvisitation till fall där en polisman faktiskt sett föremålet i fråga skulle enligt regeringens bedömning leda till att bestämmelsens tillämpningsområde blev alltför begränsat. Det är dock av integritetshänsyn nödvändigt att begränsa visitations-möjligheten så långt möjligt i detta avseende. En utgångspunkt kan därför givetvis vara att visitation kan ske när en polisman faktiskt ser att en person bär med sig föremål som kan användas som hjälpmedel vid klotter eller annat skadegörelsebrott. Det är vidare rimligt att visitation kan göras när polisen kan se att någon bär föremål i kläderna som gemene man normalt inte bär där och det samtidigt kan antas att föremålen är av det nämnda slaget. Det bör dessutom kunna komma i fråga att visitera en person som bär väska eller liknande under omständigheter och i ett sammanhang där det starkt kan misstänkas att skadegörelsebrott kan komma att

begås. I det sistnämnda fallet bör normalt större försiktighet vara påkallad vid prövningen av om kroppsvisitation skall ske än i de förra situationerna. Regeringen har uppfattat att det finns farhågor att en bestämmelse om kroppsvisitation skulle kunna komma att tillämpas så att den ger en utbredd rätt för polisen att kroppsvisitera ungdomar som vistas i kollektivtrafiksystemet, gäng som samlas i ett centrumområde, narkomaner, berusade personer eller personer klädda på ett särskilt sätt. Farhågor har också uttryckts att bestämmelsen skulle kunna komma att tillämpas urskillningslöst i relativt vanliga situationer som vid demonstrationer eller då en person kommer ut ur en affär som säljer sprayburkar. Detta är naturligtvis inte fallet. Enbart det förhållandet att en eller flera personer samlas eller vistas i ett område där skadegörelse kan förekomma, bär viss klädsel eller kommer ut ur en affär som säljer sprayburkar kan aldrig i sig utgöra grund för kroppsvisitation.

I författningskommentaren sägs vidare att bedömningen av om det finns tillräcklig grund för att ingripa ska ske med utgångspunkt från samtliga omständigheter i det enskilda fallet och ska grunda sig på den kunskap och erfarenhet som polisen har om personer som tidigare gjort sig skyldiga till t.ex. klotter och i vilken miljö sådan brottslighet normalt begås (prop. 2002/03:138 s. 31 ff.).

Förverkande enligt 36 kap. 3 § brottsbalken får bl.a. beslutas i fråga om föremål som är ägnade att användas som hjälpmedel vid brott som innefattar skada på egendom och som har påträffats under omständigheter som gav uppenbar anledning att befara att det skulle komma till sådan användning (tredje punkten).

Enligt 27 § polislagen ska protokoll föras bl.a. vid omhändertagande av föremål. Av ett sådant protokoll ska det framgå vem som har fattat beslutet om ingripandet, grunden för beslutet och tidpunkten när det har fattats, vem eller vilka som har deltagit i ingripandet samt vad som i övrigt har förekommit vid detta. Ansvar för att ett protokoll upprättas vilar i fråga om uppgifterna om beslutet på beslutsfattaren och i övrigt på den som är att anse som förman vid ingripandet.

I Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om dokumentation enligt 27 och 28 §§ polislagen (FAP 100-2) ges som ett allmänt råd att kroppsvisitation enligt 19 § andra stycket polislagen bör dokumenteras på en viss angiven blankett.

Bedömning

Polismyndigheten har anfört att det under den aktuella tiden, den 25 - 27 februari 2008, på Södermalm genomfördes tre stycken ingripanden med kroppsvisitation och förverkande av sprayburkar m.m. Enligt polismyndigheten har dessa ingripanden inte haft något samband med den aktuella butiken medan AA gett uttryck för motsatt uppfattning. Jag finner inte skäl att uttala mig i den saken utan nöjer mig med att i korthet beröra de tre ovan redovisade ingripandena.

Vad först gäller ingripandena AA-103-15190-2008 och AA-103-15193-2008 framgår av protokollen att de enda omständigheter som föranledde att ungdomarna stoppades var att de hade ryggsäckar på sig och att en av dem hade färg på sin jacka. Vidare ska de ha uppträtt nervöst när polisen stoppade dem och en av dem hade också uppgett att han tidigare hade åkt fast för klotter.

Enligt min mening var dessa omständigheter knappast tillräckliga för att motivera ett ingripande på sätt som nu skedde. Polisen har dock i remissvaret anfört att

uniformerad polis tog kontakt med ungdomarna eftersom de dessförinnan också av civila kollegor hade bedömts som intressanta ”ur klotterpreventivt syfte”. Vilka särskilda iakttagelser som de civila poliserna hade gjort är dock oklart. Jag utgår emellertid från att iakttagelserna avsett något annat än vad AA misstänker, nämligen att ungdomarna observerats lämna hans butik. Eftersom dessa iakttagelser, enligt polismyndigheten, också låg till grund för ingripandena skulle de givetvis ha dokumenterats i protokollen. Jag anser mig därför inte ha tillräckligt underlag för att kunna kritisera polisen för själva ingripandena men däremot för bristfällig dokumentation.

Vad sedan gäller ingripandet AA-103-14217-2008 kan konstateras att åklagaren vid en prövning av saken uttalat att enbart det förhållandet att personen ifråga befann sig i en känd klottermiljö med utrustning lämpad för klotter inte utgör tillräcklig grund för att påstå att det föreligger sådana omständigheter som beskrivs i 36 kap. 3 § tredje punkten brottsbalken. Jag har inte någon annan uppfattning i saken.

Jag vill i detta sammanhang passa på att särskilt framhålla att bedömningen av om det finns tillräcklig grund för ett ingripande med stöd av den nu aktuella bestämmelsen ska ske med utgångspunkt från samtliga omständigheter i det enskilda fallet och grunda sig på den kunskap och erfarenhet som polisen har. Jag inser självfallet att ett ingripande av detta slag är en grannliga uppgift och att en bedömning också riskerar att innefatta ett betydande inslag av godtycke. Det är därför av största vikt att polisen noga vinnlägger sig om att det finns tillräcklig grund för ett ingripande och har i åtanke att regeln är en begränsning av de grundläggande fri- och rättigheter varför den ska tolkas restriktivt.

Vid sidan av de ingripanden som resulterat i förverkanden har AA uppgett att det skett ytterligare kroppsvisitationer som inte lett till att någon egendom förverkats. Polismyndigheten har å sin sida anfört att man inte finner anledning att anta att fler ingripanden gjorts utan att dokumentation upprättats. Jag har därför inte tillräckligt underlag för att påstå att sådana icke dokumenterade visitationer förekommit och finner det inte heller meningsfullt att utreda saken vidare.

När det gäller frågan om dokumentation vill jag särskilt nämna att om polisen inte omhändertar något föremål i samband med en kroppsvisitation enligt 19 § andra stycket polislagen finns det inte någon lagstadgad skyldighet för polisen att dokumentera ett sådant ingripande (se 27 § polislagen). Av Rikspolisstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om dokumentation enligt 27 och 28 §§ polislagen (FAP 100-2) framgår dock under rubriken ”Allmänna råd” att bl.a. kroppsvisitation enligt 19 § andra stycket polislagen bör dokumenteras på en viss angiven blankett. Enligt min mening är det ur bl.a. kontroll- och rättssäkerhetssynpunkt lämpligt att en kroppsvisitation med stöd av polislagen dokumenteras oavsett om något föremål omhändertas eller inte.

Vad som i övrigt har kommit fram i ärendet föranleder inte någon åtgärd eller något uttalande från min sida.

Ärendet avslutas.